

LIBRIS

We know
books

HENRI-IRÉNÉE MARROU

ISTORIA EDUCAȚIEI ÎN ANTICHITATE

Lumea greacă. Lumea romană

Traducere și cuvânt-înainte de

Stella Petecel

Ediție îngrijită de

Simona Nicolae și Bogdan Tătaru-Cazaban

Spandugino

Cuprins

<i>Notă asupra ediției</i>	7
<i>Cuvânt-înainte la ediția românească</i>	11
<i>Prefață la ediția a șasea</i>	17

Introducere	19
-----------------------	----

Educație antică. Educație modernă – 20; Traectoria evoluției sale – 22; De la nobilul războinic la scrib – 23; Scribul oriental – 24; Educația scribului oriental – 27; Scribi minoici și micenieni – 29

LUMEA GREACĂ

Prima parte

ORIGINILE EDUCAȚIEI CLASICE: DE LA HOMER LA ISOCRATES

I. Educația homerică	37
--------------------------------	----

Interpretarea istorică a lui Homer – 37; Cavalerism home-ric – 39; Cultura cavaleriească – 40; Chiron și Phoinix – 43; Reminiscențe cavalești – 46; Homer, educator al Greciei – 47; Etica homerică – 49; Imitația eroului – 52

II. Educația spartană	54
---------------------------------	----

Cultura arhaică a Spartei – 56; Militară și civică – 56; Sportivă – 58; Și muzicală – 59; Marele refuz – 61; Educație de stat – 63; Instrucție premilitară – 65; O morală totalitară – 67; Educația fetelor – 69; Mirajul spartan – 69; Iluzii pierdute – 70

III. Despre pederastie ca educație	73
Erosul grec, camaraderie războinică – 74; Morala pederastică – 77; Erosul viril, metodă pedagogică – 79; Educația nobilă în secolul al VI-lea – 82; Reminiscențele ei: raporturile dintre profesor și elev – 83; Sappho educatoare – 84	
IV. Vechea educație ateniană	89
Ea nu mai este militară – 90; Democratizarea tradiției aristocrate – 92; Apariția școlii – 95; Educația fizică – 96; Educația muzicală – 97; Educația prin poezie – 98; Educația literară – 100; Idealul întruchipat de ΚΑΛΟΚΑΓΑΘΙΑ – 101	
V. Aportul novator al primei sofistici	105
Primele școli de medicină – 105; Și de filosofie – 106; Noul ideal politic – 107; Sofiștii ca educatori – 108; Meseria de profesor – 110; Arta politică – 112; Dialectica – 113; Retorica – 115; Cultura generală – 118; Umanismul sofștilor – 122; Reacția socratică – 123; Inteligența împotriva sportului – 126	
VI. Maeștrii tradiției clasice: 1. Platon	128
Micii socratici – 129; Cariera și idealul politic al lui Platon – 132; Căutarea adevărului – 135; Organizarea Academiei – 137; Utopie și anticipații – 140; Educație elementară tradițională – 141; Rolul matematicii – 147; Ciclul studiilor filosofice – 152; Măreția și solitudinea filosofului – 155	
VII. Maeștrii tradiției clasice: 2. Isocrates	157
Cariera lui Isocrates – 159; Învățământul secundar – 163; Învățământul retoric – 165; Valoarea sa educativă – 167; Umanismul lui Isocrates – 171; Isocrates contra Platon – 173; Spirit de finețe, spirit geometric – 175; Cele două coloane ale templului – 176	

Partea a doua
TABLOUL EDUCAȚIEI CLASICE
ÎN EPOCA ELENISTICĂ

I. Civilizația „paideii”	181
Stadiul problemei – 183; Educația în centrul civilizației elenistice – 184; Religia culturii – 189	

II. Instituțiile educative	192
Instrucția publică – 194; Ea este o problemă municipală – 195; Efebria attică – 197; Evoluția sa în epoca elenistică – 200; Efebria în afara Atenei – 203; Magistraturile efebice – 206; Absența școlilor de stat – 208; Fundații școlare – 209; Școli private – 211; Prestații și fundații de întreținere – 212; Jocurile și sărbătorile, sancțiune oficială – 213	
III. Educația fizică	215
Educație fizică și sport – 218; Cursa cu piciorul – 221; Săritura în lungime – 222; Aruncarea discului – 223; Aruncarea suliței – 224; Lupta – 225; Pugilatul – 226; Pancration – 226; Învățământul gimnasticii – 227; Exerciții de mlădiere – 229; Îngrijirea corpului – 231; Gymnasii și palestre – 234; Declinul gimnasticii – 239	
IV. Educația artistică	243
Desenul – 243; Muzica instrumentală: lira – 244; Cântul acompaniat și corul – 246; Dansul – 249; Recitul muzicii în cultură și în educație – 251	
V. Școala primară	258
Absența grădiniței de copii – 258; Preceptorul sau pedagogul – 261; Răspândirea școlii primare – 262; Localurile școlare – 263; Condiția învățătorului – 263; Școală și educație – 266; Orarul claselor – 268; Calendarul școlar – 269	
VI. Învățământul elementar	272
Cititul – 272; Alfabetul – 273; Silabele – 275; Cuvintele – 275; Texte și antologii – 277; Recitarea – 278; Cărți, caiete și tăblițe – 279; Scrierea – 281; Socotitul – 283; Pedagogie sumară și brutală – 285	
VII. Studiile literare secundare	289
Clasicii – 291; Homer – 293; Alți clasici – 294; Filologie savantă și învățământ – 295; Plan și metodă în studiul autorilor – 297; Lectură și recitare – 298; Explicarea textului – 299; Valoarea morală a studiului – 303; Știința gramaticală – 305; Exerciții practice de redactare – 309	

VIII. Studiile științifice	315
Învățământul matematicii – 315; Idealul de ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΠΑΙΔΕΙΑ – 316; Geometria – 318; Aritmetica – 320; Muzica – 323; Astronomia – 325; Reculul studiului științelor – 326; Aratos și studiul literar al astronomiei – 328	
IX. Învățământul superior: 1. Forme minore	332
Cultura generală a efebului – 332; Museionul și învățământul științific superior – 337; Absența unui veritabil învățământ tehnic – 341; Învățământul medicinei – 342	
X. Învățământul superior: 2. Retorica	346
Învățământul-rege: retorica – 347; Practica retoricii – 350	
XI. Învățământul superior: 3. Filosofia	364
Convertirea la filosofie – 364; Învățământul filosofic – 366; Rivalitate între filosofi și retori – 370; Geografia istorică a școlilor elenistice – 374	
Concluzii: Umanismul clasic	381
Istorie și valoare – 381; Omul contra copilului – 383; Omul complet – 384; Primatul moralei – 387; Omul ca atare – 388; Omul contra tehnicianului – 389; Umanism literar, și nu științific – 391; Valoarea tradiției – 392; Polivalență nediferențiată – 393; Dincolo de umanism – 394	

LUMEA ROMANĂ

Partea a treia

ROMA ȘI EDUCAȚIA CLASICĂ

I. Vechea educație romană	401
Originalitatea romană – 401; Un popor de țărani – 402; O educație de țărani – 404; Tradiția strămoșilor – 405; Educația familială – 405; Ucenicia vieții publice – 408; Morala romană – 410; Idealul familial – 411; Pietatea romană – 413; Virtuțile țărănești – 414; Educația fizică – 415; Profesiunea de proprietar funciar – 417	
II. Roma adoptă educația greacă	421
Civilizația romană și civilizația elenistică – 421; Etapele influenței grecești – 422; Educația greacă la Roma – 428; Adaptarea la	

spiritul latin – 429; Opoziția față de atletism – 431; Nașterea școlilor latine – 433; Școlile primare – 434; Învățământul secundar – 435; Învățământul superior: retorii latini – 437; Opera lui Cicero – 439; Filosofia rămâne greacă – 440; La fel ca știința – 440; Medicina romană – 441

III. Problema limbilor: greaca și latina	442
Lumea romană este bilingvă – 444; Puțini greci învață latina – 445; Limba greacă la Roma – 448; Greaca lui Cicero – 449; Reculul limbii grecești – 450; Metoda directă – 455; Manuale școlare bilingve – 456	
IV. Școlile romane: 1. Învățământul primar	460
Educația privată – 461; Educația sclavilor – 462; Școala primară – 463; Instrucția elementară – 467; Severitate și umanitate – 471	
V. Școlile romane: 2. Învățământul secundar	474
Școala lui <i>grammaticus</i> – 475; Gramatica latină – 476; Clasicii – 479; Comentarea autorilor – 482; Erudiția, mai mult literară – 485; Decât științifică – 486; Exerciții de stil – 488	
VI. Școlile romane: 3. Învățământul superior	489
Retorul – 489; Retorica este în întregime greacă – 492; Literatură și barou – 494; Învățământul dreptului – 497	
VII. Opera educativă a Romei	501
Grandoarea romană – 501; Roma în calitate de civilizatoare – 502; Politica de romanizare – 504; Limitele romanizării – 507; Harta școlară – 508	
VIII. Statul roman și educația	512
<i>Collegia iuvenum</i> – 512; Politica școlară – 516; Scutiri fiscale – 516; Catedre de stat – 519; Instituții alimentare – 520; Împăratul ca <i>euergetes</i> – 520; Școli municipale – 522; Persistența învățământului privat – 523; Modalitate de numire – 524; Intervenția puterii imperiale – 525; Universitatea din Constantinopol – 527; Onoruri conferite profesorilor – 528; Prestigiul culturii clasice în Imperiul târziu – 529; Școlile și recrutarea funcționarilor – 531; Învățământul stenografiei – 534	

IX. Creștinismul și educația clasică	537
Educația religioasă – 537; Creștinismul, religie savantă – 540;	
Școala rabinică – 541; Școli creștine în țări barbare – 542;	
Creștinism și clasicism – 543; Opoziția creștină la cultura clasică – 546; Creștinismul acceptă școala clasică – 548; Creștinii în învățământul clasic – 550; Legea școlară a lui Iulian Apostatul – 552; Slaba influență creștină asupra școlii – 554; Școli superioare de teologie – 556; În secolul al III-lea, la Roma și la Alexandria – 557; Dispariția acestor școli – 559	
X. Apariția școlilor creștine de tip medieval	562
Școala monastică în Orient – 562; Slaba sa răspândire – 565;	
Școala monastică în Occident – 567; Școala episcopală – 569;	
Școala presbiterială – 572; Începutul școlilor medievale – 573	
Epilog. Sfârșitul școlii antice	579
Educația bizantină – 579; Școala monastică din Irlanda – 583;	
Invaziile au distrus școala antică – 584; Cu excepția celei din Africa – 587; Și mai ales din Italia – 588; Invazia longobardă – 590; Preludii la renașterea carolingiană – 593	
Note complementare	597
<i>Referințe</i>	751
<i>Indice</i>	777

Capitolul I EDUCAȚIA HOMERICĂ

Homer este, într-adevăr, cel de la care trebuie să pornească istoria noastră; cu Homer începe, pentru a nu se mai întrerupe, tradiția culturii grecești: mărturia sa este cel mai vechi document pe care-l putem interoga cu folos asupra educației arhaice. Rolul de prim-plan jucat de Homer în educația clasică ne invită, pe de altă parte, să determinăm cu precizie ceea ce educația putea deja să reprezinte pentru el (1).

Interpretarea istorică a lui Homer

Desigur, nu fără precauție va pronunța istoricul numele lui Homer (2). El nu poate vorbi uniform despre „epoca homerică”: *Iliada* și *Odiseia* i se prezintă ca două documente cu caracter complex, iar analiza sa trebuie să caute a ține seama de moștenirea unei vechi tradiții legendare și poetice, de aportul personal al poetului; el trebuie să facă distincție între compoziția de ansamblu și opera remanierilor, inserărilor și racordurilor pe care filologul crede că le descoperă.

În măsura în care poate părea posibilă stabilirea unui acord asupra unei chestiuni disputate până la refuz (3), se admite, în general, că textul nostru – cel pe care, pare-se, Hipparchos, la sfârșitul domniei tatălui său, Pisistrate († 528/527), l-ar fi adus din Ionia la Atena, unde

a fost oficial adoptat pentru concursul de rapsozi la Panathenee⁹ – exista, în mod substanțial, încă din secolul al VII-lea. Pornind de la această dată, s-a ajuns, din aproape în aproape, la a se fixa pentru compoziția cânturilor esențiale din *Iliada* (*Odiseia* fiind compusă cu o generație sau două mai târziu) o dată „ce nu poate fi cu mult posterioară mijlocului secolului al VIII-lea” (4). Presupunând că această redactare trebuie să fie considerată opera unui singur poet – a unui Homer real mai degrabă, decât rezultatul unui efort colectiv al mai multor generații de aezi –, ea cere elaborarea prealabilă a unei întregi tradiții tot atât de evolute pe cât o presupun limba, stilul, legendele homerice, pentru care trebuie lăsată o marjă de cel puțin un secol. Între atâtea date propuse de antici și de moderni, faptul acesta ne conduce spre cea pentru care se decisese Herodot, făcându-l pe Homer (și pe Hesiod) să trăiască „cu patru secole înaintea mea, nu mai mult”¹⁰, adică prin 850.

Dar a data, în linii mari, epopeea între anii 850–750 nu este suficient; mai trebuie precizată și valoarea sa documentară (6). Se cuvine să nu uităm că Homer nu este istoric, ci poet; că, pe deasupra, el dă frâu liber imaginației sale creatoare, dat fiind că își propune nu să descrie scene de moravuri realiste, ci să evoce o gestă eroică, proiectată într-un trecut prestigios și îndepărtat, când nu numai zeii, ci și animalele vorbeau: să ne amintim de Xanthos, unul dintre caii lui Ahile, adresând stăpânului său cuvinte profetice¹¹, precum calul lui Roland din *Le Petit Roi de Galice*. Într-adevăr, nu trebuie să exagerăm caracterul naiv și primitiv al acestei opere, moștenitoare a unei experiențe deja atât de mature. Pe de altă parte, nu putem face totuși din Homer un Flaubert sau un Leconte de Lisle chinuți de scrupule arheologice; imaginea pe care el și-o face despre vârsta eroică este o imagine compozită, în care se suprapun amintiri desprinse din aproape un mileniu de istorie (unele trăsături urcând dincolo de reminiscențele

⁹ [PLAT.], *Hipparch*. 228 b.

¹⁰ HDT., II, 53.

¹¹ *Il.* XIX, 404–423.

micieniene, până în zilele de deplină strălucire a grandorii minoice, ca atunci când *Iliada*¹² evocă dansurile tinerimii din Cnossos și acrobațiile din „teatrul” (χορός) lui Dedal (în realitate distrus după catastrofa din 1400).

Și totuși, deși acestei imagini nu-i lipsesc o mulțime de anacronisme, în ansamblu, ea trebuie să fi împrumutat cea mai mare parte a elementelor sale, dacă nu chiar de la perioada contemporană lui „Homer” (epoca aristocratică a cetăților din Ionia), cel puțin de la cea imediat premergătoare, de la evul mediu care se succede invaziilor dorice (1180–1000). Cu condiția de a proceda prudent, eliminând orice amestec a ceea ce este mai vechi sau a ceea ce a fost introdus mai târziu, vom putea încerca să ne servim de Homer ca de o sursă pentru istoria acestor vârste obscure. Dar, înainte de toate, chiar luând-o așa cum ni se prezintă, adică în calitate de construcție poetică, epopeea homerică reprezintă în sine un obiect istoric, câtă vreme imaginea, fie și parțial artificială, pe care o oferă despre „timpul eroilor” și-a exercitat influența asupra acestui popor grec, asupra acestei lumi antice, care a primit-o ca fiind contemporană leagănului istoriei sale.

Cavalerism homeric

Vom vorbi de un „ev mediu homeric”, nu pentru că e vorba de o perioadă prea puțin cunoscută inserată între alte două, cunoscute mai bine, ci pentru că structura politică și socială a acestei societăți arhaice prezintă analogii formale cu cea a Evului Mediu occidental (analogii pe care, firește, nu trebuie să le împingem până la un paralelism paradoxal: în istorie, nu există revenire identică și *omne simile claudicat*; în ce mă privește, vorbesc de un cavalerism homeric în același sens în care se spune „feudalitate japoneză”) (7). Pare să se impună comparația mai ales cu începutul Evului Mediu, cel care ține, la noi, de la epoca

¹² *Idem* XVIII, 590–605.

merovingiană până în anul 1000: societatea homerică se arată în destul de mare măsură analoagă cu prefeudalitatea carolingiană.

Pe treapta cea mai înaltă se află regele, înconjurat de o aristocrație războinică, de o veritabilă curte, cuprinzând, pe de o parte, consiliul marilor vasali, oameni în vârstă (γέροντες), onorați ca atare și a căror experiență îi face prețioși în sfaturi, servind ca instanță judecătorească; pe de altă parte, ceata fidelilor, tineri războinici (κοῦροι), care formează clasa nobilă, λαός-ul, opus pedestrimii, δῆμος-ului, oameni simpli (θῆτες). Acești κοῦροι (echivalent al acelor *pueri vel vassalli* ai lui Hincmar) sunt fii de principii sau persoane de vază care-l servesc pe regele țării lor, dar pot fi recrutați și dintre aventurierii fără căpătâi, gata oricând să se bată. Această societate a evului mediu elenic este încă în mișcare, abia ieșită fiind din epoca invaziilor. Ei trăiesc la curte (doar sunt companioni ai regelui, ἑταῖροι), hrăniți la masa suveranului în schimbul prestațiilor și al dărilor primite de la ei.

Această viață dusă în comun, această asociere de războinici (ale cărei consecințe pentru istoria educației și a moralei le vom vedea curând), durează până în momentul în care, drept recompensă a serviciilor sale leale, fidelul este înzestrat cu o feudă, prin oferirea unui domeniu (τέμενος) luat din cel public și nelipsindu-i arendașii necesari exploataării lui. De la *Iliada* la *Odiseia* se poate observa, după cât se pare, conturarea unei evoluții analoage cu cea pe care a cunoscut-o societatea carolingiană: nobilimea devine din ce în ce mai stăpână pe feudele sale, în timp ce puterea regală se fărâmițează treptat în fața constituirii acestor mici domenii, de rangul unor târgușoare, care mai târziu vor trebui să fie reunite, pentru a constitui cetatea clasică (Codrizii ne apar oarecum ca niște Capeți ai Atticii).

Cultura cavaleriească

Astfel se prezintă faptul fundamental care va explica trăsăturile originale ale tradiției educative a Greciei clasice: cultura greacă a fost,

la origine, privilegiul unei aristocrații războinice de acest fel, iar această cultură o surprindem aici în faza ei născândă. Acești eroi homerici nu sunt niște soldățoi brutali, războinici preistorici, cum le plăcea predecesorilor noștri romantici să-și imagineze; într-un anume sens, ei sunt deja cavaleri.

Societatea homerică a urmat unei vechi civilizații, din care nu toate rafinamentele au dispărut. Tinerii κοῦροι prestează suzeranului lor ceea ce poate fi foarte bine numit un serviciu de curte; ca și gentilomii din Evul Mediu, ei servesc la masă în timpul festinurilor regale („κοῦροι umplu cupele până sus”¹³; vers atât de caracteristic pentru rolul lor de paharnici, încât îl regăsim, repetat sau interpolat, în alte patru episoade¹⁴; serviciu nobil, clar distinct de cel al simplilor servitori, κήρυκες). Ei servesc, de asemenea, la alcătuirea suitei: șapte tineri îl vor însoți pe Odiseu pentru a i-o duce pe Briseis lui Ahile¹⁵; își au rolul lor, alături de preot¹⁶, la ceremoniile sacrificiale, nu numai ca dregători însărcinați cu tranșarea cărnii la ospăț, ci și pentru că „ei cântă frumosul pean și-l celebrează prin dansul lor pe Apărătorul”,

καλὸν αἰδόντες παίηονα κοῦροι Ἀχαιῶν
μέλποντες Ἑκάεργον¹⁷.

Patrocles a venit să se refugieze la curtea din Phtia, fugind din Opus, în urma unui omor involuntar. Propriul său tată, Menoitios, este cel care-l prezintă, acolo, regelui Peleus; acela îl primește cu bunăvoință și-l pune alături de fiul său, Ahile, căruia-i va aduce nobilul serviciu de „scutier” (așa cum elegant a tradus P. Mazon cuvântul θεράπων din Homer¹⁸).

¹³ *Idem* I, 463; 47 c.

¹⁴ *Idem* IX, 175; *Od.* I, 148; III, 339; XXI, 271.

¹⁵ *Il.* XIX, 238 sq.

¹⁶ *Idem* I, 463 sq.

¹⁷ *Idem* I, 473–474.

¹⁸ *Idem* XXIII, 90.

Alături de ceremonii, jocurile constituie aspectul dominant al vieții acestor cavaleri homerici. Jocuri mai degrabă libere și spontane, simple episoade ale vieții cotidiene (această viață nobilă este de pe acum o viață de plăceri elegante), precum la serbarea din palatul lui Alcinoos¹⁹ – jocuri sportive (8), divertismente „muzicale”: dans al tinerilor feaci, dans cu mingea al fiilor lui Alcinoos, cântec al aedului, cântat la liră (Ahile, retras în cortul său, își ostioiește tristețea cântând, pentru sine, faptele de glorie ale eroilor, acompaniindu-se la *phorminx*-ul sonor²⁰); și poate, încă de pe acum, concursuri de elocință și competiții verbale (9).

Alteori, dimpotrivă, ele constituie o manifestație solemnă, organizată și reglementată cu grijă; e suficient să amintim, în cântul XXIII al *Iliadei*, jocurile funerare în onoarea lui Patrocles: pugilatul, atât de îndrăgit încă de minoici (10), lupta, alergarea, înfruntarea călare cu lancea, aruncarea discului, tirul cu arcul, aruncarea sulitei și, mai ales, sportul care va rămâne totdeauna cel mai nobil, cel mai apreciat: cursa de care²¹.

Da, acești cavaleri sunt cu totul altceva decât niște războinici barbari; viața lor este chiar o viață de curte, deja „curtenitoare”. Ea implică o remarcabilă rafinare a manierelor: a se vedea delicatețea de care dă dovadă Ahile în rolul său de ordonator și arbitru al jocurilor²², spiritul sportiv al învingătorilor și al spectatorilor, fie că e vorba de pugilistul Epeios ridicându-și adversarul, pe Euryalos, după lovitura dură cu care-l scosese din luptă²³, fie de aheenii care-l opresc pe Diomedes atunci când, sub loviturile sale, viața lui Aias este primejduită²⁴.

Această politețe însoțește eroii și în lupta propriu-zisă, până și în provocările verbale rituale care precedă înclăștarea. Ea subzistă în toate împrejurările: ce subtilități de curtoazie în raporturile dintre

Telemachos și pretendenți, raporturi atât de încordate totuși și debordând de ură!

Această atmosferă civilizată își găsește – cel puțin în *Odiseia*, mai recentă – fireasca desăvârșire într-o mare delicatețe a atitudinii față de femeie: cât o respectă aceiași pretendenți pe Penelope! Despre bătrânul Laertes ni se spune că, pentru a nu trezi gelozia soției sale, nu și-a permis să se bucure de favorurile sclavei Eurycleia²⁵. Soția este, într-adevăr, stăpâna casei; să ne gândim la Arete, regina feacilor, sau la Elena, acasă, la Sparta: ea este cea care-l întâmpină pe Telemachos, ea conduce conversația, „primește”, în sensul monden al cuvântului.

Curtoazie, dar și abilitate (regăsim aici înțelepciunea orientală): ce ținută să ai în societate, cum să reacționezi în situații neprevăzute, cum să te porți și, înainte de orice, cum să vorbești; este suficient să-i evocăm aici pe Telemachos la Pylos, pe Nausicaa în fața naufragiatului Odiseu.

Așa se prezintă, sumar schițată, figura ideală a „cavalerului perfect” al epopeii homerice. Dar nu puteai deveni spontan un *κοῦρος* desăvârșit; această cultură, de un conținut bogat și complex, presupune o educație adecvată. Or, ea nu ne rămâne ascunsă: Homer se interesează îndeajuns de psihologia eroilor săi, pentru a avea grijă să ne facă să știm cum au fost crescuți, cum au ajuns ei să atingă această floare a cavalerismului; legenda eroică transmitea date despre educația lui Ahile, la fel ca și ciclurile noastre epice din Evul Mediu, care consacrau, de exemplu, un poem epic *Copilăriei lui Vivien*.

Chiron și Phoinix

Figura tipică de educator este cea a lui Chiron, „prea înțeleptul centaur”²⁶. Un mare număr de legende par să se fi înstăpânit pe numele său; el l-a educat nu numai pe Ahile, ci și pe mulți alți eroi: Asclepios,

¹⁹ *Od.* VIII, 104 sq.

²⁰ *Il.* IX, 186 sq.

²¹ *Idem* XXIII, 261–897.

²² *Idem* 257 sq.

²³ *Idem* 694.

²⁴ *Idem* 822.

²⁵ *Od.* I, 433.

²⁶ *Il.* XI, 832.

fiul lui Apollon²⁷, Acteon, Cephalos, Iason, Melanion, Nestor... Xenophon²⁸ enumeră douăzeci și unu în total. Nu vom vorbi aici decât despre educația lui Ahile. Chiron era prietenul și consilierul lui Peleus (care-i datora, printre altele, reușita căsătoriei sale cu Thetis); era absolut normal ca acesta să-i încredințeze fiul.

Un mare număr de monumente literare și figurative (11) îl reprezintă pe Chiron învățându-l pe Ahile sporturile și exercițiile cavalești (vânătoare, echitație, aruncarea sulitei) sau artele de curte, ca lira, și chiar (nu stăpânește el văile din Pelion, bogate în ierburi medicinale?) chirurgia și farmacopeea²⁹ – curios detaliu de știință enciclopedică, de savoare orientalizantă (ea trimite cu gândul la imaginea culturii lui Solomon, evocată de autorul alexandrin al *Înțelepciunii*³⁰; nu încapă îndoială că este vorba, în ambele cazuri, de o imagine idealizată: eroul homeric trebuie să știe totul, dar este un erou; ar fi naiv să credem că un cavaler arhaic era, în mod obișnuit, un vraci tămăduitor).

Această ultimă trăsătură este singura explicit menționată de Homer, dar un episod din *Iliada* ne prezintă³¹ un alt profesor al lui Ahile, a cărui figură, mai puțin mitică decât cea a lui Chiron, are avantajul de a ne permite să întrevădem, în mod realist, în ce trebuie să fi constat această educație cavalească: este vorba despre episodul lui Phoinix (12). Pentru a asigura succesul dificilei lor ambasade pe lângă Ahile, Nestor a făcut, în mod înțelept, în așa fel ca lui Odiseu și lui Aias să li se alăture acel bătrân plin de bunătate, care va și să înmoaie sufletul fostului său pupil (și, într-adevăr, Ahile va răspunde cu multă afecțiune „bunului său bătrân”, cum îl numește: ἄρτα γεραίε³²).

Pentru a se face ascultat, Phoinix crede că trebuie să-i amintească lui Ahile întreaga sa poveste, de unde un lung discurs³³, a cărui

prolixitate puțin senilă este foarte instructivă pentru noi: Phoinix, deci, fugind de mânia tatălui său (erau în conflict din cauza unei frumoase captive), a venit să se refugieze la curtea lui Peleus, care i-a dăruit o feudă în ținutul dolopilor³⁴. Acest vasal îndrăgit este cel căruia regele îi va încredința educația fiului său (nu există și aici o trăsătură foarte „medievală”?); I-l lasă în grijă de mic, din cea mai fragedă copilărie; îl vedem pe Phoinix luându-l pe Ahile pe genunchi, tăindu-i carnea, dându-i să mănânce și să bea: „Și de câte ori nu mi-ai udat tunica, scuipând vinul din gură! Multă bătaie de cap îți mai dau copiii!”³⁵

„Eu te-am făcut ceea ce ești!” declară cu mândrie bătrânul preceptor³⁶, căci rolul său nu se limitase la a-i supraveghea începutul copilăriei; lui îi este încredințat Ahile și la plecarea în războiul din Troia, pentru a-i veni în ajutor din pricina inexperienței acestuia. Nimic nu este mai remarcabil decât dubla misiune cu care Peleus l-a investit în această ocazie: „Tu nu erai decât un copil și nu știai încă nimic despre lupta care nu cruță pe nimeni, nici despre adunările în care se disting bărbații. Acesta era și motivul pentru care mă trimisese: trebuia să te învăț să fii un bun vorbitor și în același timp destoinic în luptă” (μῦθων τε ρητῆρ’ ἔμεναι, πρηκτῆρά τε ἔργων)³⁷, formulă care condensează dublul ideal de cavaler perfect: orator și războinic, capabil să aducă suzeranului său atât serviciul de sfătuitor, cât și serviciul de ostaș. *Odiseia* ne-o arată, în aceeași manieră, pe Athena instruindu-l pe Telemachos sub chipul lui Mentis³⁸ sau Mentor³⁹.

Remarcăm astfel, la originea civilizației grecești, un tip de educație net definit, constând în aceea că tânărul nobil primea sfaturi și exemple de la o persoană mai în vârstă, căreia îi fusese încredințat pentru formarea sa.

²⁷ *Idem* IV, 219.

²⁸ *Cyn.* 1.

²⁹ *Il.* XI, 831–832, cf. IV, 219.

³⁰ *Întel.* 7, 17–20.

³¹ *Il.* IX, 434 sq.

³² *Idem* 607.

³³ *Idem* 434–605.

³⁴ *Idem* 480 sq.

³⁵ *Idem* 488–491.

³⁶ *Idem* 485.

³⁷ *Idem* 442.

³⁸ *Od.* I, 80 sq.

³⁹ *Idem* II, 267 sq.